

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.45>

ПІДСТАВИ ДО ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Охріменко В.В.,
*аспірант кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

Охріменко В.В. Підстави до початку досудового розслідування: окремі аспекти.

У статті констатується, що в науці кримінального процесуального права проблематика розуміння підстав до початку досудового розслідування є достатньо дослідженою, проте, думки вчених з цього приводу є різноманітними. Наголошується, що за КПК України 1960 р. відповідне питання вирішувалося чітко. Частина 2 ст. 94 закону визначала, що справа може бути порушена тільки в тих випадках, коли є достатні дані, які вказують на наявність ознак злочину. Наразі чинний КПК України не містить відповідних положень, що спонукає до наукового пошуку в цій площині.

Окреслена мета дослідження – критично подивитися на положення ст. 214 КПК України з точки зору унормування підстав до початку досудового розслідування, надати власні рекомендації та пропозиції з метою удосконалення відповідної нормативної конструкції.

За результатами опрацювання спеціальної літератури, судової практики були зроблені наступні висновки:

а) є доцільним розрізняти такі правових категорій як: «підстави до початку досудового розслідування» та «приводи до початку досудового розслідування». Вбачається, що «підстави до початку досудового розслідування» – це причини (об’єктивні обставини), що зумовили внесення відомостей до ЄРДР та безпосереднє проведення слідства чи дізнання. «Привід до початку досудового розслідування» – це джерело, з якого надійшли відомості про кримінальне правопорушення, що стали передумовою до початку досудового розслідування. За відсутності підстав привід є лише інформаційним матеріалом, який не знайде своєї подальшої реалізації у вигляді внесення відомостей до ЄРДР;

б) з наукової точки зору раціональним є розмежування підстав до початку досудового розслідування на: 1) матеріальні – вчинення кримінального правопорушення; 2) процесуальні (у сукупності): а) виявлення обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; б) внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР; в) ухвалення рішення про визначення слідчого (групи слідчих), прокурора (групи прокурорів), які здійснюватиме досудове розслідування;

в) аналізуючи матеріальні підстави до початку досудового розслідування, слід зауважити, що словосполучення «вчинення кримінального правопорушення», по-перше, не охоплює усього масиву діянь, які розслідуються в межах кримінального провадження та щодо яких здійснюється судове провадження. Зокрема, йдеться про: суспільно небезпечні діяння, що вчинені особами у стані неосудності; суспільно небезпечні діяння, які неповнолітній вчинив після одинадцяти років і до досягнення віку кримінальної відповідальності; кримінальне провадження щодо застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру у спеціальному порядку. По-друге, на момент прийняття рішення про внесення відомостей до ЄРДР та безпосереднього початку слідства або дізнання можуть бути відсутні обставини, що свідчать про наявність всіх елементів складу кримінального правопорушення, тобто, що воно дійсно вчинене. Є лише дані про окремі елементи складу кримінального правопорушення, який у перспективі може бути і не встановлений. Таким чином, вбачаємо, що правильно говорити не про «вчинене кримінальне правопорушення», а про «ознаки кримінального правопорушення».

г) у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності відповідно до ст. 49 КК є правильним внесення відомостей до ЄРДР у разі наявності ознак кримінального правопорушення. Наведені аргументи на підтримку відповідної позиції.

Ключові слова: кримінальне провадження, досудове розслідування, підстави, приводи, ознаки кримінального правопорушення, початок досудового розслідування, Єдиний реєстр досудових розслідувань.

Okhrimenko V.V. Grounds for the start of a pre-trial investigation: certain aspects.

The article states that in the science of criminal procedural law, the issue of understanding the grounds for initiating a pre-trial investigation has been sufficiently researched, however, the opinions of scholars on this matter are diverse. Part 2 of Article 94 of the law determined that a case may be initiated only in cases where there is sufficient data indicating the presence of signs of a crime. Currently, the current Criminal Procedure Code of Ukraine does not contain relevant provisions, which encourages scientific research in this area.

The stated purpose of the study is to critically examine the provisions of Article 214 of the Criminal Procedure Code of Ukraine from the point of view of regulating the grounds for initiating a pre-trial investigation, and to provide our own recommendations and proposals to improve the relevant regulatory structure.

Based on the results of the study of special literature and judicial practice, the following conclusions were made:

a) it is advisable to distinguish between such legal categories as: «grounds for the initiation of a pre-trial investigation» and «reasons for the initiation of a pre-trial investigation.» It is understood that the «grounds for initiating a pre-trial investigation» are the reasons (objective circumstances) that led to the entry of information into the Unified register of pre-trial investigations and the direct conduct of an investigation or inquiry. The «reason for initiating a pre-trial investigation» is the source from which information about a criminal offense was received, which became a prerequisite for the initiation of a pre-trial investigation. In the absence of grounds, the pretext is only informational material that will not find its further implementation in the form of entering information into the Unified register of pre-trial investigations;

b) from a scientific point of view, it is rational to distinguish the grounds for initiating a pre-trial investigation into: 1) material – the commission of a criminal offense; 2) procedural (in aggregate): a) identification of circumstances that may indicate the commission of a criminal offense; b) entering information about a criminal offense into the Unified register of pre-trial investigations; c) adopting a decision to determine the investigator (group of investigators), prosecutor (group of prosecutors) who will conduct the pre-trial investigation;

c) in the event of the expiration of the statute of limitations for criminal liability in accordance with Article 49 of the Criminal Code, it is correct to enter information into the Unified register of pre-trial investigations if there are signs of a criminal offense. Arguments are given in support of the corresponding position.

Key words: criminal proceedings, pre-trial investigation, grounds, pretexts, signs of a criminal offense, start of a pre-trial investigation, Unified Register of Pre-Trial Investigations.

Постановка проблеми. Слід констатувати, що проблематиці розуміння підстав до початку досудового розслідування постійно приділяється увага вченими-процесуалістами. Це відбувається в розрізі безпосереднього виокремлення цих підстав, їх аналізу, та обговорення доцільності нормативного закріплення. Дійсно за КПК України 1960 р. це питання вирішувалося достатньо чітко. Частина 2 ст. 94 закону визначала, що справа може бути порушена тільки в тих випадках, коли є достатні дані, які вказують на наявність ознак злочину. Наразі чинний КПК України не містить відповідних положень, що спонукає до наукового пошуку в цій площині з метою удосконалення кримінального процесуального законодавства.

Мета дослідження: з наукової точки зору критично подивитися на положення ст. 214 КПК України в контексті унормування підстав до початку досудового розслідування, надати власні рекомендації та пропозиції з метою удосконалення відповідної нормативної конструкції.

Стан опрацювання проблематики. Дослідженням тематики, пов'язаної з категорією «підстави до початку досудового розслідування», її процесуальним наповненням та значенням, займалася широка когорта вчених, зокрема: Ю. Азаров, Ю. Аленін, П. Андрушко, В. Берназ, О. Вакулік, В. Вапнярчук, Л. Гуртієва, В. Дрозд, М. Капустіна, Д. Пилипенко, М. Погорєцький, Є. Скулиш, П. Фаринник, В. Шкелебей. Проте, залишається до кінця не дослідженою низка дискусійних питань, які потребують свого подальшого наукового осмислення.

Виклад основного матеріалу. Слід констатувати, що проблематиці розуміння підстав до початку досудового розслідування постійно приділяється увага вченими-процесуалістами. Це відбувається в розрізі безпосереднього виокремлення цих підстав, їх аналізу, та обговорення доцільності нормативного закріплення. Дійсно за КПК України 1960 р. це питання вирішувалося достатньо чітко. Частина 2 ст. 94 закону визначала, що справа може бути порушена тільки в тих випадках, коли є достатні дані, які вказують на наявність ознак злочину. Корелювала відповідному припису процесуального кодексу ст. 11 КК України, яка визначала поняття злочину саме через його ознаки. Зокрема, в якості таких ознак законодавець виокремлював: а) це діяння (бездіяльність) є суспільно небезпечним, тобто посягає на певні суспільні відносини та законний інтерес, що охороняються державою; б) діяння (бездіяльність) вчинене суб'єктом злочину, тобто фізичною осудною особою, яка його скоїла у віці, з якого настає кримінальна відповідальність; в) діяння (бездіяльність) є винним, тобто особа психічно усвідомлює це, що виражається в її ставленні до вчиненого суспільно небезпечного діяння та його наслідків у формі умислу або необережності; г) відповідне діяння (бездіяльність) має бути передбачене чинним КК України, тобто в особливій частині кодексу має бути визначене таке діяння (бездіяльність) і воно має бути кримінально караним. Крім того, ч. 2 ст. 94 КПК України 1960 встановлювався процесуальний стандарт доказування за яким за наявності ознак злочину порушувалася справа, а саме: «існування достатніх даних, які вказують на наявність ознак злочину».

Чинна ст. 214 КПК України не виокремлює підстави для початку досудового розслідування. Як зазначає М.А. Погорецький теоретична невизначеність з цього питання призводить до неоднозначності використання терміну «підстава» у відомчих правових актах, у тому числі й з обмеженим доступом, а також на практиці, що у свою чергу, негативно позначається на правозастосовному процесі при внесенні відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР [1, с. 96-97]. Тотожний погляд на підняту проблематику мають й інші вчені [2, 3].

Буквальне тлумачення ч. 1 п. 3, 4 ст. 214 КПК України дозволяє зробити висновок, що підставами до початку досудового розслідування є «обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення». Аналогічна думка вже неодноразово висловлювалася вченими [4, с. 179], однак детальній оцінці відповідній процесуальній конструкції не надано. Юристи лише зазначають, що для початку досудового розслідування відповідні обставини мають підтверджувати, в першу чергу, наявність таких елементів складу кримінального правопорушення, як його об'єкт та об'єктивну сторону. Інформація про інші елементи складу кримінального правопорушення є не обов'язковою за виключенням певних випадків [4, с. 179-180].

У ракурсі досліджуваної проблематики зробимо певні висновки щодо підстав до початку досудового розслідування, зокрема шляхом аналізу норм різних законів (метод порівняльно правового аналізу). Це дозволить оцінити ефективність та узгодженість законодавства, виявити прогалини та суперечності, а також запропонувати напрями вдосконалення правового регулювання.

1. Ми є прибічниками розмежування таких правових категорій як «підстави до початку досудового розслідування» та «приводи до початку досудового розслідування», проте не всі юристи підтримують такий підхід [5, с. 278]. Вбачається, що «підстави до початку досудового розслідування» – це причини (об'єктивні обставини), що зумовили внесення відомостей до ЄРДР та безпосереднє проведення слідства чи дізнання. «Привід до початку досудового розслідування» – це джерело, з якого надійшли відомості про кримінальне правопорушення, що стали передумовою до початку досудового розслідування. За відсутності підстав привід є лише інформаційним матеріалом, який не знайде своєї подальшої реалізації у вигляді внесення відомостей до ЄРДР.

2. У теоретичному аспекті раціональним є розмежування підстав до початку досудового розслідування на: 1) матеріальні – вчинення кримінального правопорушення; 2) процесуальні (у сукупності): а) виявлення обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; б) внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР; в) ухвалення рішення про визначення слідчого (групи слідчих), прокурора (групи прокурорів), які здійснюватиме досудове розслідування.

Якщо перші повністю охоплюються матеріальним правом (КК України), то інші є діяльністю в межах реалізації кримінальних процесуальних правовідносин.

3. Говорячи про матеріальні підстави до початку досудового розслідування, зауважимо, що словосполучення «вчинення кримінального правопорушення», по-перше, не охоплює усього масиву діянь, які розслідуються в межах кримінального провадження та щодо яких здійснюється

судове провадження. Зокрема, йдеться про: а) суспільно небезпечні діяння, що вчинені особами у стані неосудності; б) суспільно небезпечні діяння, які неповнолітній вчинив після одинадцяти років і до досягнення віку кримінальної відповідальності; в) кримінальне провадження щодо застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру у спеціальному порядку.

По-друге, на момент прийняття рішення про внесення відомостей до ЄРДР та безпосереднього початку слідства або дізнання можуть бути відсутні обставини, що свідчать про наявність всіх елементів складу кримінального правопорушення, тобто, що воно дійсно вчинене. Є лише дані про окремі елементи складу кримінального правопорушення, який у перспективі може бути і не встановлений. Таким чином, вбачаємо, що правильно говорити не про «вчинене кримінальне правопорушення», а про «ознаки кримінального правопорушення (суспільно небезпечного діяння)».

Окремі науковці вважають, що мова має йти не про наявність ознак кримінального правопорушення, а про наявність ознак *складу* кримінального правопорушення [6]. Проте, якщо підтримати таку позицію, виникає питання: яких саме, всіх чи якихось окремих, і як це відобразити у законі.

4. Цікавим з наукової точки зору є аналіз процесуальних підстав до початку досудового розслідування. Так, буквально тлумачення ч. 1 ст. 214 КПК України дає право зробити висновок, що у випадку надходження заяви, повідомлення про *вчинене* кримінальне правопорушення слідчому, дізнавачу, прокурору не потрібно виявляти (встановлювати) ніяких обставин, адже в заяві чи повідомленні наявна констатація (факт) того, що кримінальне правопорушення вже вчинене. За наявності в заяві чи повідомленні відомостей про всі елементи складу кримінального правопорушення слідчому, дізнавачу, прокурору необхідно просто внести відомості до ЄРДР з правильною попередньою кваліфікацією. Проте, коли вони самостійно з будь-якого джерела виявлять про *вчинення* кримінального правопорушення, потрібно оцінити обставини, що свідчать про це.

На наш погляд, законодавець не ставив перед собою ціль свідомо розмежовувати процесуальні підстави до початку досудового розслідування в залежності від конкретного приводу. Нормативна конструкція «виявлення обставин, що свідчать про вчинене(ня) кримінального правопорушення» відноситься як до випадків отримання заяв (повідомлень) про кримінальне правопорушення, так і до його безпосереднього виявлення.

Отже, звернемося в процесуальному аспекті до аналізу правової моделі «обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення», яка кардинально відрізняється від відповідних положень КПК України 1960 р. Там вона розглядалася як «існування достатніх даних, які вказують на наявність ознак злочину». Слід звернути увагу, що й ККС ВС не трактує підстави до початку досудового розслідування у чіткій відповідності з положеннями ст. 214 КПК України. Зокрема, в постанові від 30.08.2021 р. у справі № 556/450/18 суд зазначив: «Разом із цим слідчий, прокурор після прийняття та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, виходячи з їх змісту, має перевірити *достатність даних, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення*, за наслідками чого ним приймається рішення про початок досудового розслідування шляхом внесення відповідних відомостей до ЄРДР» [7].

Привертає увагу й той факт, що й у вчених немає єдиного погляду на окреслене питання. Деякі вважають, що «підставою для початку досудового розслідування є єдність доказових даних про те, що саме кримінальне правопорушення, про яке надійшла заява або повідомлення, мало місце в дійсності; це діяння містить ознаки складу злочину чи кримінального проступку, тобто передбачене кримінальним законом» [8, с. 282-283].

Висловлюючи власну думку з цього приводу спробуємо оцінити, чому законодавець замість усталеного словосполучення «достатність даних, які вказують» використовує інше – «обставини, що можуть свідчити». З точки зору семантики та у сенсі розглядуваної нами юридичної конструкції потрібно розрізняти такі поняття як: «обставина», «дані», «факт». Якщо «факт» є подією, що вже відбулася і є можливість перевірити його існування, то «обставина» це те, що супроводжує «факт», може на нього впливати або бути пов'язана з ним. «Дані» це відомості, показники, необхідні для ознайомлення з ким-, чим-небудь, для характеристики когось, чогось або для прийняття певних висновків, рішень. Тобто «дані» можуть бути застосовані для встановлення певних обставин, здійснення дій, прийняття рішень. У нашому випадку юридичним фактом є вчинення кримінального правопорушення; даними – відомості (інформація), отримані із заяв (повідомлень) або безпосередньо виявлені; обставинами – ознаки кримінального правопорушення (елементи складу кримінального правопорушення), що можуть свідчити про його вчинення. Таким чином можна

зробити висновок, що нормативні конструкції «достатність даних, які вказують» та «обставини, що можуть свідчити» є тотожними як з точки зору смислового навантаження, так і стандарту доказування.

5. Потребує свого вирішення й питання доцільності внесення відомостей до ЄРДР у разі існування достовірної інформації про закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності відповідно до ст. 49 КК України. Мова йде виключно про такий випадок, адже встановлення інших підстав, що перешкоджають кримінальному провадженню згідно ст. 284 КПК України, потребує проведення низки процесуальних дій, зокрема слідчих, що само по собі протирічить правилам початку досудового розслідування за чинним законодавством.

Дамо ствердну відповідь. В якості аргументів наведемо наступні:

а) відповідно до ст. 2 Кодексу завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Отже, внесення відомостей до ЄРДР і початок досудового розслідування навіть у випадку, коли сплили строки давності притягнення до кримінальної відповідальності буде відповідати завданням кримінального провадження, зокрема: свідчити про належну реакцію держави на вчинене кримінальне правопорушення (захисна функція).

б) засада публічності (ст. 25 КПК України) не передбачає виключення із неї у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності;

в) гарантується реалізація прав потерпілого у межах кримінального провадження та в інших сферах, зокрема, подальше закриття кримінального провадження за nereабілітуючих підстав може підсилити його позицію у разі необхідності захисту прав та законних інтересів в інших юрисдикціях.

6. Вимагає юридичного аналізу й ситуація, коли тривалий час про людину немає відомостей про її місцезнаходження. Особливо актуальним це питання є наразі, коли триває збройний конфлікт і багато хто вважається зниклим безвісти. Мова не йде про безвісно відсутню особу, оскільки це є статусом, який набувається за рішенням суду задля вирішення майнових і соціальних питань родичами. Йдеться про випадки, коли людина тривалий час не виходить на зв'язок, місцеперебування її невідоме, а поліцейські оперативно-розшукові заходи, спрямовані на її пошук не дали позитивних результатів. Вбачається, що в цьому випадку після складення відповідного рапорту правильним буде внесення відомостей до ЄРДР і проведення досудового розслідування. Таким чином безвісне зникнення особи та неможливість встановлення її місцезнаходження, що підтверджено оперативно-розшуковими заходами поліцією буде ще однією підставою до початку досудового розслідування. Доцільно також законодавчо визначити такий строк.

Висновки. Рецензування положень КПК України, що окреслюють підстави до початку досудового розслідування, дають підстави стверджувати, що відповідна процесуальна категорія потребує свого подальшого вивчення та удосконалення. У зв'язку з цим:

а) пропонуємо на теоретичному рівні під «підставами до початку досудового розслідування» визнавати внесення відомостей до ЄРДР та призначення слідчого (слідчих), який здійснюватиме досудове розслідування, та прокурора (прокурорів), який здійснюватиме повноваження прокурора у конкретному кримінальному провадженні, після виявлення з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про наявність ознак кримінального правопорушення (суспільно небезпечно-го діяння);

б) пропонуємо другою підставою (спеціальною) до початку досудового розслідування вважати безвісне зникнення особи та неможливість встановлення її місцезнаходження, що підтверджено рапортом поліції після здійснення оперативно-розшукових заходів;

в) вбачаємо, що у разі наявності обставин, які можуть свідчити про наявність ознак кримінального правопорушення, та достовірної інформації про закінчення строків давності притягнення особи до кримінальної відповідальності відповідно до ст. 49 КК України, відомості про кримінальне правопорушення мають бути внесені до ЄРДР і розпочате досудове розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Погорецький М. Початок досудового розслідування: окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 93–103.
2. Берназ В. Регламентація початку досудового розслідування як основа кримінально-процесуального провадження. *Вісник прокуратури*. 2013. № 1. С. 62–67.
3. Фаринник В. Початок досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України. *Юрид. вісник України*. 2012. № 24. С. 4.
4. Вапнярчук В. Сутність початку досудового розслідування за новим КПК України. *Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, МОН України, Ін-т юриспруденції та міжнар. права*. Луганськ, 2013. № 26. С. 177–186.
5. Шкелебей В.А. Початок досудового розслідування за заявою чи повідомленням: теорія та практика. *Право та суспільство*. № 6. 2022. С. 275–280.
6. Андрушко П.П. Встановлення відсутності події кримінального правопорушення як підстав закриття кримінального провадження (Окремі кримінально-правові та кримінально-процесуальні аспекти) Частина II. *Вісник прокуратури*. 2014. № 8 (158). С. 66–80.
7. Постанова Верховного суду від 30.08.2021 р. у справі № 556/450/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100109396> (дата звернення 15.08.2025).
8. Кримінальне процесуальне право України: навч. посіб. / за ред. В.Г. Гончаренка та В.А. Колесника; Акад. адвокатури України. К.: Юстініан, 2014. 573 с.